

89. Levéltári kutatások. (TT. 1900, 600-607.0., Homonnai Dmgeth Bálint néhány iratai, 1607-1612).
90. A Bilkey és Lipcsey család eredetéről. (N12: 1900, 4-5sz.).
91. A nagyváradfiszabók czéhszabályzata 1614-ből. (TT. 1901, 127-137.0.).
92. A nyíregyházi hajdúk privilégiumát (1640) az erdélyi Liber Regiusból kiadtu Komáromy András. (TT. 1901, 607-608.0.).
93. Kunczvilági emlékek Ugocsa vármegye levéltárában. 1681-1711. (TT. 1901, 397-411.0.).
94. Ugocsa megye leveli П R. Ferenchez. (TT. 1901, 398-411 .o.).
95. Hova lettek Szent László várad székesegyházanak műkincsei? (Sz. 1902 (36)405-411.0.).
96. Levéltári kutatások. (TT. 1903, benne 442 -sk. Ugocsaí adatok az 1717-i tatárjárásról).
97. A gróf Festetics-család hitbizományai. (TT. 1906).
98. Magyar levelek a XVI. századból. (TT. 1907, 121-160.0., 388-436.0., 522-567.0., 1908, 196-227.0., 431-459.0., 1909, 211-239.0., 1910, 375-404.0., 517-542.0., 1911, 89-113.0., 443-477.0., 537-564, Mind Nádasdy Tamáshoz.
99. Magyar országgyűlési emlékek. (TT. 1908, 538-542.0., 546-551.0.).
100. Máramaros vármegye jegyzőkönyveiből, 1629-1672. (TT. 1910, 161186.0.).
101. Verbőczy István fia. (Sz. 1910 (44) 193-211.0., 283-297.0., 386-401.0., 460-476.0.).
102. Koháry Péter érsekújvári kapitány levelei Thurzó György nádorhoz, 1611-1616. (HK. 1911, 77-109.0.).
103. Bereg vármegye készülődése II. József bégadátására, 1772. (TT. 1911, 316 skl).
104. A surányi erdők rendbentartása, 1776. (TT. 1911, 311 sk 1).

З історії культових споруд Ужгорода

Філін Л.І.

Важко сказати, яка ж була перша культова споруда в місті над Ужем. Ймовірно, що однією з перших повинна вважатися Горянська Ротонда, пам'ятка XII – XIV ст.[1]. Про неї написано вже не одне дослідження і думається, що щось нове важко про неї сказати, хіба що про проведення її реставрацію, встановлення іконостасу та новонамальованні фрески на бічних стінах човна храму. Ці “новації” тільки зашкодили первісному виду храму.

Древній Ужгород, що став поступово центром Ужанського комітату у XII ст., мусів мати вже перші культові споруди і своїх священнослужителів. Так, в гармоті Ерлавської капітули 1284 року згадується священник Стефан (Stephanus sacerdos de Ungwar.), який прирівнюється і виступає як рівний з капушанськими, чічерськими і тибавськими при заключенні однієї угоди. Раз є згадка про священника, то, й ймовірно, мав бути прихід та первісна церква [2].

У XIV ст. в Ужгороді вже був архідияконат, що підтверджує грамота від 2 квітня 1352 року, та грамота від 20 квітня 1352 року, в яких згадується архідиякон Петрус [3].

У 1384 році Владислав Другет, володар Горянський, заснував монастир Св. Тіла Христового (Павліанський монастир), який знаходиться десь біля південного рову замку. Не має сумніву, що при монастирі мала бути і невелика культова споруда та школа монастиря Св. Павла [4].

В одному з джерел XIII ст. йдеться про розпорядження угорського короля Бейли IV про будівництво в Ужгороді кам'яного замку та костюлу в ньому (1284 р.). У грамоті Егерського архієпископства, датованій 1252 роком, згадується архідиякон замкового костелу Маршульф. У документах про збір десятини папськими легатами з приходів, згадується намісник замкового костелу (1332–1337 рр.) пастор Мігаль, котрий заплатив спочатку 20 грошей, потім – 4, а пізніше – 2 гроша. У 1400 р. при зам-

ковому храмі існувала школа, і у цьому ж храмі у 1646 році відбувся акт злуки з Римом, відомий як Ужгородська Унія. Та цей храм згорів у 1728 році. У 1740 – 1776 рр., при спорудженні у замку казарми, церква була повністю зруйнована, а кріпті пограбовані солдатами. Стіни були розібрані і храм засипаний землею. Тільки у 80 – х роках ХХ ст. його відкрито, а фундамент костелу законсервовано[5].

Однією з перших “робочих” церков Ужгорода слід назвати Преображенську (Цегольнянську) церкву, яка первісно згадується вже у 1575 році. Саме у цьому році згадується вперше греко-східна (православна) парохія в Ужгороді. Стосовно храму, то він згадується у 1678 році вже як греко-католицький храм[6]. Шематизм 1792 року згадує парохію в Ужгороді та її священика Яноша Шустая, який мав прибутки у розмірі 262 ринських флоринів та 54 крейцерів, а вірників було 1488[7].

Ця первісна парохія та церква знаходилися не на сучасній Цегольнянській вулиці, а десь у північно-східній частині під замком, де протікання малий рукав Ужа (в районі сучасної вулиці Підградська). Церква могла бути на березі Малого Ужа і з невідомих (мабуть частих повеней) перестала існувати вже у ХVІІІст. В кінці ХІХ ст. ще були видні залишки її фундаменту [8]. В колишньому архіві Цегольнянської парохії збереглась згадка: „Устроение новой Цегольнянской церкви года 1787 началось повелением высшей власти”[9].

Каноником Стефаном Бендасом були складені списки священиків Цегольнянського приходу з 1673 по 1949 рр., тобто до ліквідації Мукачівської греко-католицької єпархії. Першим у цьому списку значиться Петронос Йосиф Камінський (1673-1679), який при князі Ференці Ракоці ІІ став Мукачівським єпископом.

На пораду австрійської імператриці Марії – Терезії Мукачівський греко-католицький єпископ Михайл Мануїл Ольшавський здійснив у 1751 році огляд парохій Ужанського комітату. В Протоколі Візитації згадується й Ужгородська парохіальна церква, парохом якої тоді був архіпресвітер Іоанн Долинай, рукоположений єпископом Генадієм Бізанцієм(1713-1733). Тодішня церква вже була кам’яна (мурована) з чотирма дзвонами, з антимінсом і освячена теж єпископом Бізанцієм. Унікальною пам’яткою цього храму був стародрук - книга “Меч духовний” Лазаря Барановича, надрукований у Києві у 1666 році. При церкві була парохіальна будова та кладовище[10].

У 1761 році до Цегольнянської парохії належало 84 русинських сімей. Церкву відвідували і члени 8 грецьких сімей, які не мали ще тоді своєї церкви[11].

В одному з міських протоколів реєстрації продажу нерухомого майна за 1719 рік згадується і греко-католицький (уніатський) приход, а в записі за 1723 рік – Руська Церква (“Орос Церков”- Orosz Cerkov)[12]. У газеті „Келет”, № 7 від 26 лютого 1887 року згадується і Цегольнянська недільна школа, а в переписі 1778 року значилось вже 866 вірників, з яких 824 були греко-католиками і 42 православними (греко-східними), бо своєї церкви в Ужгороді вони ще не мали [13]

З документів діловодства Цегольнянського приходу міститься розпорядження міської влади про будівництво нової греко-католицької церкви, на новому місці, датоване 1787 роком. Земельну ділянку під церкву виділила зі своєї садиби греко-католицька родина Долинаїв. Ужгородська мерія сама виступила ініціатором будівництва церкви, домовилася з сім’єю Долинаїв і придбала необхідну ділянку під будову, парохію та недільну школу. Мерія забезпечила будівництво необхідними матеріалами та відповідними коштами. Будівельні роботи очолив інженер Йосиф Фрідгоффер і помічний намісник Ужгородського деканату о. Іван Шустай. Під церквою знаходився склеп, куди були поховані померлі священики приходу Цегельня та члени родин Черських і Ляховичів, які були причетними до будівництва храму. Будівництво Преображенського храму було завершено у 1802 році, про що свідчила дата над вхідними дверима храму (зараз заштукатурена будівельниками по вказівці православних і поставлена дата “1994”). Дати будівництва храму (1802) були і на стінах, але вони були замальовані в час, коли тут працював обчислювальний центр УжНУ.

У 1831 році капітулярний вікарій о. Іван Чургович парохом Цегольнянського приходу призначив духовного отця й історика, автора “Історії карпатських русинів” о. Михайла Лучкая, а пізніше він став і намісником деканату. У 1843 році отця Михайла Лучкая було поховано у побудованій кам’яній Цегольнянській каплиці. Вдячні гімназисти Ужгорода у 1927 році увіковічили пам’ять отця Михайла Лучкая, встановивши на каплиці меморіальну мармурову дошку з текстом: “Тут похований о. Михайло Лучкай 1778-1843 автор першої руської граматики и карпаторуськіи будитель. Сесю таблицю вмуровала школьна молодеж Подкарпатской Руси змаганням учеников VIII – а кл. Руськой державной реальной гимназии в Ужгороді дня 15 мая 1927р.” На ділянці церкви була побудована парохіальна будова, та будова управління Ужгородського деканату і приходська школа. Вся територія була огорожена муром. Тут знаходився і цвинтар, де ховали знатних і заслужених прихожан (в 60-х рр. ХХ ст ще зберігалися кілька залізних литих хрестів на могилах) [14]. Останнім священиком

приходу був о. Даниїл Бачинський, помічним – капланом отець др. Елемир Оргутай. На початку 50-х років церква була закрита. Храм передали у володіння УжНУ для обчислювального центру. Після легалізації Мукачівської греко-католицької єпархії, вже у 1990 році вірники проводили Богослужіння під стінами зруйнованого храму, парохом приходу був призначений єпископом – ординарієм Іваном Семедієм отець Юрій Федька, який відправляв і відправляє Служби Божі ще й зараз під відкритим небом, бо у 1992 році Закарпатська обласна Рада незаконно передала храм у власність православної громади. Незважаючи на неодноразові рішення арбітражних судів про повернення храму греко-католикам, він і зараз зійнятий православними.

Тисячі вірників збиралися на Цегельні, коли сюди, для спільного богослужіння вперше прийшли з Америки греко-католицькі вірники та духовні отці з Митрополитом Томасом Долинаєм, нащадком колишніх Долинаїв, власників цієї земельної ділянки під храм. У 1991 році Цегельня зустрічала Кардинала Кир Івана Мирослава Любачівського, який повернувся в Україну.

Сучасний храм відновлений у дусі московського православ'я і втратив свій первісний історичний вигляд.

Хроніка Саладія згадує Ужгородський католицький приходський костел, який мав стояти перед замком, у середині оборонної стіни, яким був обнесений замок (1332 р.) Та цей первісний костел, очевидно згорів під час однієї з осад замку і був зруйнований. У XVIII ст. католицький костел вже знаходився на колишній вулиці Ракоці (сучасна А.Волошина). Про це свідчить запис в одному з протоколів міста від 16 березня 1669 року. Цей костел часто переходив від католиків до реформатів, аж поки остаточно у XVIII ст. залишився у володінні католицької спільноти міста [15]. Сучасний римо-католицький костел - будова 1762–1767 рр., оновлена у 1830, 1881 та 1999 роках [16]. У 1766 році церква була освячена в честь св. Георгія. Плебанія, що знаходиться біля костелу, була побудована у 1767 році. Церква тричовнева, пізнього барокового стилю. Олтарний образ "Вознесіння" виконаний художником Яношем Крацкером у 1763 р. Правий боковий вівтар був розведений в честь св. Стефана [17].

Унікальною пам'яткою римо-католицької храмової архітектури була Радванська церква Святої Трійці (1640 р.), освячена архідияконом, кардиналом Георгієм Лишаєм, реставрована востаннє у 1901 році. На жаль, ця церква повністю зруйнована у 70-80-х роках XX ст. [18]. Унікальною пам'яткою костелу була монстранція, виготовлена в готичному стилі з срібла, вагою 7½ кг, яку Міклош Берчені у 1711 році після поразки по-

встання під проводом Ференца Ракоція II. відвіз в Туреччину, але пізніше повернув храму [19]. В Ужгороді був колись і "малий костел", згадуваний в міських протоколах з 1651 р. [20].

До володінь римо-католицької парохії – плебанії міста належала і Хресна дорога – Страсті Господні, відомі як Кальварія. Уже на карті 1800 року була позначена гора Кальварія з каплицею на верху гори. На каплиці під номером 8 була дата 1828 р., а у 1826 році було споруджено головну каплицю. Кошти на побудову заповів Давид Пец, на честь якого і була прикріплена мармурова таблиця на фасаді у 1885 році. У 1962 році каплиця знищена, перетворена на відділ космічних досліджень УжНУ [21].

У 1879 році черниці ордену Сестер милосердя ім.св.Вінцента під керівництвом ігумені Доміцілі Новак почали збір коштів на спорудження, (вони доглядали за хворими ужгородської лікарні) костелу св. Йосифа на території лікарні. У 1900 році каплиця була споруджена і в ній проводилися богослужіння римо і греко-католиками почергово (отці. Міклош Товт та Ференц Рейні). 2 лютого 1948 року з церкви знято хрест і спочатку вона була перетворена на клуб лікарні, а потім на кафедру мікробіології УжНУ [22].

За роки тоталітарної системи була ліквідована ще одна церква, яка знаходилася на території монастиря ЧСВВ в Ужгороді (сучасна будова біофаку та фізфаку УжНУ). Спочатку тут, у дворі монастиря по вул. А.Волошина, була мала дерев'яна церква грецької православної спільноти. Останнім православним священиком був серб Світозар Болярнич (1874-1879). У 1890 р.її викупила від спільноти православних Мукачівська греко-католицька єпархія і з побудовою монастиря у 1912 році перебудувала й церкву Серця Ісусового, на плафоні якої була велика фреска академічного маляра Йосипа Бокшая „Святий Василій Великий - засновник монашества”. У 60-х роках церкву знищили, турню розібрали, а будова стала однією з аудиторій УжНУ [23].

У середині XVI ст. поширення набула в Закарпатті і реформатська церква. У 1611 р. Г.Другет дав зруйнувати церкву, парохію та школу лютеранів, що знаходилася під замком. Спочатку реформати мали церкву на місці сучасної католицької. Тільки у 1796 р. побудували свою реформатську церкву, яку пізніше оновили (у 1906 р.) і вона набула сучасного неготичного вигляду [24].

До християнських храмів належить і невеличка православна церква - Покрова Пресвятої Богородиці на набережній Ужа, побудова за проектами Всеволода Коломацького (на зразок Коломенської церкви під Москвою). У 60-х роках вона була перетворена на складське приміщення,

згодом – Музей історії релігії та атеїзму. У 1992 р. відновлена першою демократичною міською радою. Іконостас відновлений художником Федором Лошаком, вже покійним. Ікони знову зібрані, відновлено також інтер'єр церкви. Про цю церкву зберігаються значні матеріали у краєзнавчому музеї.

Була в Ужгороді і ще одна християнська церква – каплиця закритого типу. Вона знаходилася на території колишньої в'язниці по сучасній вул. О.Довженка (СИЗО). Цю каплицю з престолом заклав пан Йосиф Оправі, а освятив її 17 лютого 1929 року каноник о.Олександр Хіра, який відправив тут першу Службу Божу. У ній прийняли участь в'язні, молячись і плачучи на колінах, за можливість спокутувати свої гріхи [25]. Ця каплиця теж була знищена у кінці 40-х років комуністичними властями.

Деякі слів необхідно сказати і про культові споруди євреїв Ужгорода. Їх община вже у 1794 році побудувала первісну синагогу по вул. Ракоція (сучасна А.Волошина), яка згоріла у 1907 році. І у 1904 році по проекту архітекторів Дюлі Паппа та Ференца Саболча була побудована велика, імпозантна синагога мавританського стилю на набережній Ужа (на площі Євгенія Фенцика). Це перша залізобетонна споруда в м. Ужгороді. Вона оздоблена бордовими і жовтими теракотовими плитками та прекрасними внутрішніми розписами. У 50-х роках синагогу перебували на концертний зал обласної філармонії.

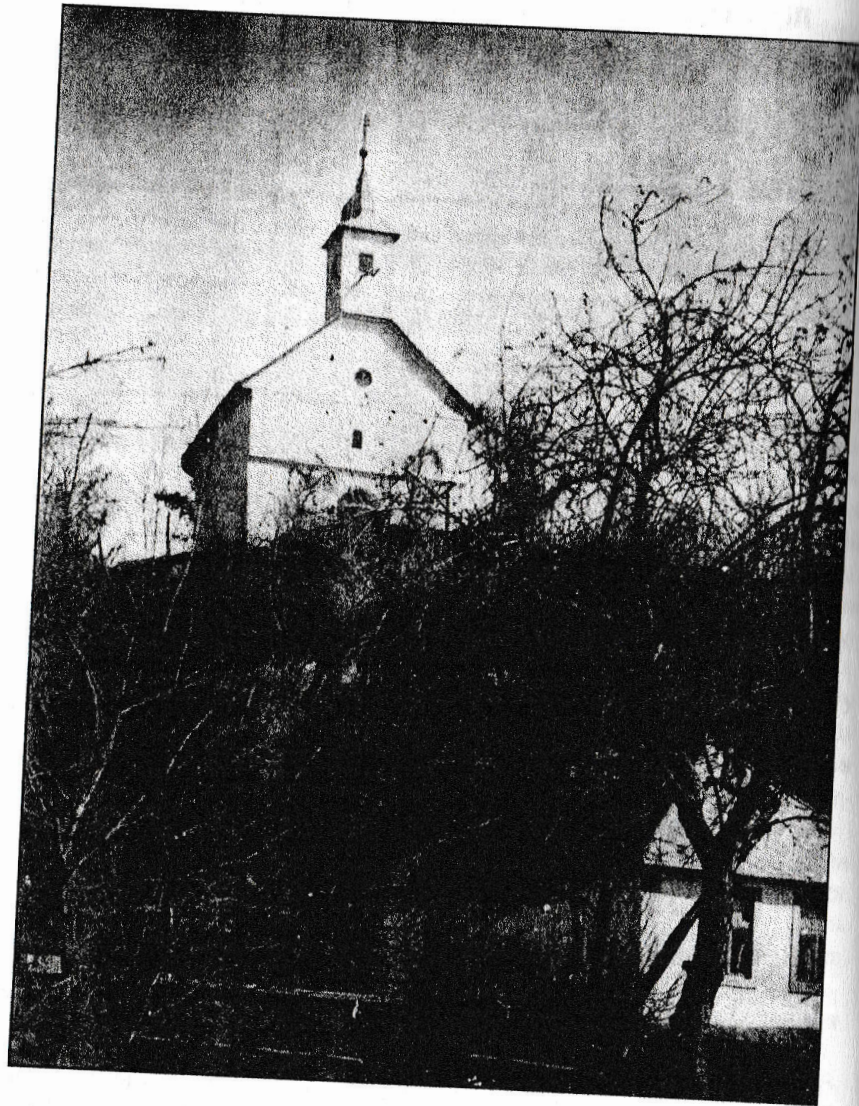
У єврейської громади була ще одна культова споруда, побудована у 1908 р. на набережній Рошковича (сучасна Незалежності) для євреїв – хасидів. Вона теж була залізобетонна. Ще раніше, у 1870 році, для євреїв – нелогів було споруджено молитовний дім на тодішній площі Жатковича. Він перестав існувати на початку ХХ ст. [26].

Зараз в Ужгороді будується великий Хрестовоздвиженський храм православної громади, та Свято – Троїцька церква по вул. Богомольця з каплицею Різдва Пресвятої Богородиці (греко-католицька). Побудовані каплиця св. Апостола Юди – Тадея (греко-католицька) та св. Стефана (православна) під с.Минасм. Під Боздошем, в районі мікрорайону „Перемога-2” римо-католицька громада побудувала монастирський корпус з культовою спорудою – каплицею.

Будівництво нових культових споруд в Ужгороді продовжується. В районі озера на території біля майбутнього парку (колишній цегельний завод) побудовано римо-католиками міста каплицю Найсвятішого Серця Ісуса та молитовний будинок громади Євангельських християн-баптистів. Невдовзі буде споруджено монастирський комплекс на Червениці (район аеропорту) та каплицю по вул. Щедрина.

Література:

1. Сова П. Архитектурные памятники Закарпаття. - Ужгород, 1961. - С.28. Гранчак І.М., Пальок В.В Місто над Ужем. -Ужгород, 1973 - С. 71-73.
2. Сова П. Прошлое Ужгорода. - Прага, 1937. - С. 75; Василій Гаджега. Додатки до історії Русинів и руських церков в Ужанській жупі // Зборник Товариства “Просвіта” в Ужгороді. Рочник III. - Ужгород, 1924. - С. 238.
3. Mészáros Károly. Ungvár története. Pest, 1861, 11-12 old-
4. Románecz Mihály- Az Ungvári királyi katólikus főgimnázium értesítője az 1912 – 1913 iskolai évről. Ungvár. 1913, 16 old-
5. Пеняк С. Свідок підписання Унії, //Календарь Общества им. Александра Духновича”, Ужгород, 1996, с. 58-62
6. Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Munkacsensis - Cassoviensis. 1856, с.209
7. Bendás István – Koi István. A Munkácsi Görögkathlikus Egyházmegye lelkészszésgének 1792 évi katalogusa. – Nyiregyháza. 199. - 97 old.
8. Meszáros Károly. Названа праця. - С. 62-63.
9. Там же. - С. 47 – 49.
10. Василій Гаджега. Названа праця - С.63.
11. Ungvár és Ungvármegye. - Ungvár, 1990. - 47 old.
12. Сова П Названа праця. - С. 226-227.
13. Там же. - С. 228.
14. Косей Ю. Прямуймо разом до 2000-річного ювілею Різдва Христового// Благовісник. - 1999. - 7 липня.
15. Сова П. Названа праця. - С. 234- 235.
16. Сова П. Ужгород. Справочник и путеводитель по столице Подкарпатской Руси. - Ужгород, 1935. - С. 9.
17. Deschmann Alajos. Kárpátalja műemlékei. Budapest, 1990. - 55 old.
18. Філіп Л. Стара Радванка. - Ужгород, 1996. - С. 6.
19. Mészáros Károly, Названа праця. - С. 62.
20. Сова П. Названа праця. - С. 235.
21. Сирохман М. Втрачені церкви Закарпаття. – Торонто; Ужгород. - 1999. - С. 105.
22. Там же. – С. 103.
23. Там же. – С. 102.
24. Deschmann Alajos. Названа праця. – С. 55.
25. Русин Василь. Посвячення каплиці в Ужгородській в'язниці // Свобода. 1929. - 12, 21 березня.
26. Сова П. Названа праця. - С. 321.

Римо-католицька церква, Радванка

Матеріали до історії греко-католицької парафії села Бедевля

М.В Федак

Сучасна Бедевля є одним з найбільших та найдавніших населених пунктів Закарпатської області. Розташувалася вона на самому Півдні Тячевського району неподалік від його адміністративного центру.

Хоча нині в Бедевлі мало що нагадує давні часи, проте історія цього села сягає своєї давнини оповитої легендами. Давня Бедевля до початку 1-го десятиліття XIX ст. знаходилася не там, де нинішнє поселення. Так зване „старе село” було розташоване неподалік від річки Тиса, котра змінивши русло стала підтоплювати стару Бедевлю через що жителі села були змушені переселитись вище, тобто на те місце де сьогодні знаходиться центр села з старою (колишньою греко-католицькою) церквою. Про Історію виникнення даної культової споруди сповіщає в одному з документів, віднайдених нами в селі, парох гр.кат парафії Андор Поповіч: «In possessione hac exstat Ecclesia murata Anno 1826 erigi copta in 1837 consummata tandem subsequente 1838 Anno per Reverendissimum D. Petrum Anderko Vicarium Taraneum Maramarosiensem solemiter benedicta, S. Michaeli Archangelo ut tutelari Patrono dedicata per extensionem 18 orgias longa, sex orgia, cairtata navis lata, tabulis lapideis tora strata. Altitudo patietum per circuitum ubique supra fundamentum prostat quinquae orgiis...»². Отже будівництво розпочали в 1826 році, а 1838 року споруду церкви було освячено вікарієм Петром Андерко на свято Святого Михаїла Архангела. Мабуть вже на цьому святі між прихожанами виникли суперечки та бійки за кращі місця в церкві, наслідком чого стала поява наступного 1839 року документу, який мав врегулювати всі спірні питання щодо справедливого розподілу місць.

Документ було складено радою кураторів бедевлянської парафії більшість з яких були нащадками поміщицького дворянського роду Бедеї, котрому здавна належало право патронату. Текст документу ми наводимо далі, без змін мовою оригіналу: